

**SMĚRNICE K MEZINÁRODNÍ OCHRANĚ:
Aplikace článku 1A odst. 2 Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951
a/nebo Protokolu z roku 1967 na oběti obchodování s lidmi
a osoby takto ohrožené**

UNHCR vydává tuto směrnici v souladu se svým mandátem, který je obsažen ve *Statutu Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky* ve spojení s článkem 35 *Úmluvy z r. 1951 o postavení uprchlíků* a článkem II jejího *Protokolu z roku 1967*. Tato směrnice doplňuje *Příručku UNHCR k postupům a kritériím pro určování právního postavení uprchlíka podle Úmluvy týkající se právního postavení uprchlíků z roku 1951 a jejího Protokolu z roku 1967* (1979, nové vydání, Ženeva, leden 1992). Tento text by měl být používán ve spojení se Směrnicemi UNHCR k mezinárodní ochraně, které se týkají pronásledování z důvodu genderové příslušnosti v kontextu článku 1A odst. 2 *Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a/nebo jejího Protokolu z roku 1967* (HCR/GIP/02/01) a příslušnosti k určité sociální skupině v kontextu článku 1A odst. 2 *Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a/nebo jejího Protokolu z roku 1967* (HCR/GIP/02/02), obě ze 7. května 2002.

Účelem této směrnice je poskytnout vodítko v oblasti právní interpretace vládám, právním poradcům, osobám rozhodujícím v azylovém řízení a soudcům i pracovníkům UNHCR, kteří posuzují právní postavení uprchlíků v terénu.

Aplikace článku 1A odst. 2 Úmluvy z roku 1951 a/nebo Protokolu týkajícího se právního postavení uprchlíků z roku 1967 na oběti obchodování s lidmi a osoby takto ohrožené

I. ÚVOD

1. Obchodování s lidmi, jehož primárním cílem je dosažení zisku vykořisťováním lidských bytostí, je zakázáno mezinárodním právem a trestně stíháno na základě vnitrostátní legislativy stále většího počtu států. Ačkoli se rozsah jednání spadajícího pod definici obchodování s lidmi v jednotlivých jurisdikcích liší, státy odpovídají za potírání obchodování s lidmi a za ochranu i pomoc jeho obětem.

2. Tématu obchodování s lidmi se v posledních letech sice dostalo značné pozornosti, nejedná se však o novodobý jev. Četné právní nástroje se snaží řešit různé formy a projevy obchodování s lidmi již od konce 19. století.¹ Tyto nástroje zůstávají v tématu obchodování s lidmi a boj proti němu účinné a relevantní i v jeho současném chápání. Protokol o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zvláště se ženami a dětmi (dále jen „Protokol proti obchodování s lidmi“)² doplňující Úmluvu OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu (dále jen „Úmluva proti nadnárodnímu zločinu“)³ obsahuje mezinárodní definici obchodování s lidmi. Představuje rozhodující krok kupředu v úsilí o potírání obchodování s lidmi a zajišťuje dotčeným osobám plné respektování jejich práv.

3. Obchodování s lidmi v oblasti sexuálního průmyslu je dobře zdokumentováno a týká se především žen a dětí, které jsou k prostituci a jiným formám sexuálního vykořisťování nuceny.⁴ Obchodování s lidmi se však neomezuje jen na sexuální průmysl či na ženy. Zahrnuje mimo jiné také nucenou práci či služby, otroctví či jemu podobné praktiky, nevolnictví či odebrání orgánů.⁵ V závislosti na okolnostech může obchodování s lidmi představovat buď zločin proti lidskosti, nebo v případě probíhajícího ozbrojeného konfliktu válečný zločin.⁶ Společným znakem všech forem obchodování s lidmi je fakt, že s oběťmi je zacházeno jako se zbožím, které „vlastní“ jeho obchodníci, a na jejichž lidská práva či důstojnost jsou brány jen malé ohledy.

4. V některých ohledech se obchodování s lidmi podobá pašování migrantů, které je předmětem dalšího Protokolu k Úmluvě proti mezinárodnímu zločinu.⁷ Pašování migrantů se stejně jako obchodování s lidmi často uskutečňuje v nebezpečných nebo ponižujících podmínkách a za současného porušování lidských práv. Ve své podstatě jde nicméně o dobrovolné jednání, kde se vyžaduje zaplacení poplatku pašerákovi za poskytnutí určité služby. Vztah mezi migrantem a pašerákem obvykle končí při příjezdu do místa určení, nebo tím, že je migrant zanechán na cestě. Oběti obchodování se odlišují od pašovaných migrantů dlouhodobým vykořisťováním, které jsou nuceny snášet, a jehož součástí je závažné a trvající porušování jejich lidských práv ze strany

¹ Odhaduje se, že v letech 1815 až 1957 bylo uzavřeno zhruba 300 mezinárodních dohod k potlačení otroctví v jeho nejrůznějších podobách, mj. například Mezinárodní úmluva o potírání obchodu s děvčaty z roku 1910, Deklarace k celosvětovému zákazu obchodu s otroky z roku 1915, Úmluva o otroctví z roku 1926, Úmluva o potírání obchodu s lidmi a potlačování využívání prostitute druhých osob z roku 1949 a Dodatková úmluva OSN o zákazu otroctví, obchodu s otroky a organizací a praktik podobajících se otroctví z roku 1956.

² Vstoupila v platnost dne 25. prosince 2003.

³ Vstoupila v platnost dne 29. září 2003.

⁴ Vzhledem k převaze žen a dětí mezi oběťmi obchodování s lidmi je při rozhodování o jejich žádosti o azyl jejich gender jedním z rozhodujících faktorů. Viz UNHCR, „Směrnice k mezinárodní ochraně: Pronásledování z důvodu genderové příslušnosti ve smyslu článku 1A odst. 2 Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a/nebo jejího Protokolu z roku 1967“ (dále jen „Směrnice UNHCR k pronásledování z genderových důvodů“), HCR/GIP/02/01, 7. května 2002, odst. 2.

⁵ Viz článek 3 odst. a) Protokolu proti obchodování s lidmi citovaný níže v odst. 8.

⁶ Viz např. článek 7 odst. 1 písm. c) a g), článek 7 odst. 2 písm. c) a článek 8 odst. 2 písm. xxii) Statutu Mezinárodního trestního soudu z roku 1998, A/CONF.183/9, který výslovně hovoří o „zotročení“, „sexuálním otroctví“ a „nucené prostituci“ jako o zločinech proti lidskosti a válečných zločinech.

⁷ Protokol proti pašování migrantů po zemi, moři či vzduchem z roku 2000 (v platnosti od 28. ledna 2004).

obchodníků. Sítě pašeráků a obchodníků s lidmi jsou však často těsně propojené, neboť obě těží ze zranitelnosti lidí hledajících mezinárodní ochranu či přístup na zahraniční trhy práce. Neregulární migranti využívající služeb pašeráků, s nimiž dobrovolně uzavřeli dohodu, mohou rovněž skončit jako oběti obchodování, pokud se služby, které původně žádali, promění ve scénář s prvky zneužívání a vykořisťování.

5. Role UNHCR v otázce obchodování s lidmi je v zásadě dvojitá. Zaprvé, Úřad zodpovídá za to, aby se uprchlíci, žadatelé o azyl, vnitřně přesídlené osoby (z anglického „internally displaced persons“ – IDP, pozn. překl.), osoby bez státní příslušnosti a další osoby v jeho mandátu nestaly oběťmi obchodování. Zadruhé je zodpovědný za to, aby osoby, které se obětí obchodování staly a obávají se pronásledování po návratu do země původu, anebo osoby, které se považují za potenciální oběti obchodování s lidmi a jejichž žádost o mezinárodní ochranu spadá pod definici uprchlíka podle Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a/nebo jejího Protokolu z roku 1967 (dále jen „Úmluva z roku 1951“) byly uznány za uprchlíky a byla jim poskytnuta odpovídající mezinárodní ochrana.

6. Ne všechny oběti či potenciální oběti obchodování s lidmi spadají do definice uprchlíka. Aby byly uznány za uprchlíky, musí být naplněny všechny znaky této definice. Tato směrnice má napomoci při aplikaci článku 1A odst. 2 Úmluvy z roku 1951 na oběti či potenciální oběti obchodování s lidmi. Řeší rovněž otázky týkající se obětí obchodování s lidmi, které vyvstávají v souvislosti s Úmluvou o právním postavení osob bez státní příslušnosti z roku 1954 a Úmluvou o omezení případů apatristu z roku 1961. Ochrana obětí či potenciálních obětí obchodování s lidmi rozebíraná v této směrnici je však odlišná a jde nad rámec ochrany upravené v Části II. Protokolu proti obchodování s lidmi.⁸

II. HMOTNĚPRÁVNÍ ROZBOR

a) Definiční otázky

7. Primární funkcí Úmluvy proti nadnárodnímu zločinu a jejích doplňkových Protokolů proti obchodování s lidmi a pašování je kontrola trestné činnosti. Jejich cílem je příslušné trestné činy definovat a vést členské státy, jak je co nejvhodněji potírat. Přitom však poskytují užitečné pokyny k některým aspektům ochrany obětí, a proto představují užitečný výchozí bod pro jakoukoli analýzu potřeby mezinárodní ochrany vyvolané v důsledku obchodování s lidmi.

8. Článek 3 Protokolu proti obchodování s lidmi zní:

„Pro účely tohoto protokolu:

- (a) „Obchodování s lidmi“ se rozumí najímání, přepravování, převádění, přechovávání nebo přijímání osob pod hrozbou síly nebo za použití síly nebo jiných forem nátlaku, únosem, lstí, podvodem, zneužitím pravomoci nebo situace bezbrannosti či poskytnutím nebo přijetím peněz nebo jiného prospěchu k získání souhlasu osoby ovládající jinou osobu, za účelem vykořisťování. Vykořisťováním se mimo jiné rozumí zneužívání k prostituci či jiným formám sexuálního zneužívání, nucené práce či služby, otroctví či praktiky podobné otroctví, nevolnictví nebo odnímání orgánů;
- (b) Souhlas oběti obchodování s lidmi k úmyslnému vykořisťování uvedenému v odstavci (a) tohoto článku je neúčinný tam, kde byl použit některý z prostředků uvedených v odstavci (a);
- (c) Najímání, přepravování, převádění, přechovávání nebo přijímání dítěte pro účely vykořisťování bude považováno za „obchodování s lidmi“ i v případě, že nebude zahrnovat použití žádného z prostředků uvedených v odstavci (a);
- (d) „Dítětem“ se rozumí každá osoba mladší osmnácti let.“

⁸ Část II Protokolu proti obchodování s lidmi se týká ochrany obětí obchodování. Řeší otázky jako např. zajištění ochrany soukromí a totožnosti obětí, poskytování informací obětem o příslušném soudu a správním řízení obětem, jakož i pomoc umožňující jim vyjádřit své názory a zájmy proti pachatelům v příslušných fázích trestního řízení, poskytování podpory pro fyzické, psychické a sociální zotavení obětí, umožnění dočasného či trvalého pobytu obětí na daném území, repatriace obětí s náležitým ohledem k jejich bezpečnosti a další opatření.

9. Protokol proti obchodování tedy definuje obchodování s lidmi za pomoci tří základních vzájemně propojených skupin znaků:

Jednání: najímání, přepravování, převádění, přechovávání nebo přijímání osob,

Prostředky: hrozba silou nebo použití síly či jiných forem nátlaku, únos, lest, podvod, zneužití moci nebo zranitelné situace a poskytnutí nebo přijetí peněz nebo jiného prospěchu k získání souhlasu osoby ovládající jinou osobu,

Účel: vykořisťování oběti, kterým se mimo jiné rozumí zneužívání k prostituci či jiným formám sexuálního zneužívání, nucené práce či služby, otroctví nebo praktiky podobné otroctví, nevolnictví a odnímání orgánů.⁹

10. Důležitým aspektem této definice je pochopení obchodování s lidmi jako procesu, který se skládá z řady vzájemně spjatých jednání, spíše než jako jediného aktu, který nastal v určitém okamžiku. Jakmile je nad obětmi získána počáteční kontrola, obvykle jsou přesunuty do místa, kde se nalézá odbyt pro jimi poskytované služby a kde jim často chybí jazykové znalosti a další základní vědomosti, které by jim umožnily vyhledat pomoc. K tomuto jednání sice může dojít v rámci hranic jedné země,¹⁰ může se však také uskutečňovat napříč hranicemi, kdy k najímání dochází v jedné zemi a k přijetí oběti a jejímu vykořisťování v zemi jiné. Ať už dochází k přechodu státních hranic či nikoli, celý proces je veden úmyslem dotčenou osobu vykořisťovat.

11. Článek 3 Protokolu proti obchodování s lidmi stanoví, že je-li použit kterýkoli z prostředků uvedených v definici, souhlas oběti se zamýšleným vykořisťováním je irelevantní.¹¹ Je-li obětí dítě,¹² je otázka souhlasu naprosto bezvýznamná, neboť veškeré najímání, přepravování, převádění, přechovávání nebo přijímání dětí za účelem jejich vykořisťování je považováno za formu obchodování, bez ohledu na použité prostředky.

12. Některé z obětí či potenciálních obětí obchodování s lidmi mohou splňovat definici uprchlíka podle článku 1A odst. 2 Úmluvy z roku 1951, a mohou mít tudíž nárok na mezinárodní ochranu poskytovanou uprchlíkům. S takovou možností výslovně počítá zákonná výjimka obsažená v článku 14 Protokolu proti obchodování s lidmi, který zní:

1. Žádným ustanovením tohoto Protokolu nejsou dotčena práva, povinnosti a odpovědnost Vysokých smluvních stran a fyzických osob vyplývající z mezinárodního práva, včetně práva humanitárního, a mezinárodního práva lidských práv, zejména z Úmluvy z roku 1951 a Protokolu týkajícího se právního postavení uprchlíků z roku 1967 a principu *non-refoulement* v nich zakotveného.¹³

⁹ Pro účely této Směrnice je používána definice obsažená v Protokolu proti obchodování s lidmi, neboť představuje současný mezinárodní konsenzus ohledně obsahu pojmu obchodování s lidmi. K plnému pochopení právního významu pojmů použitých v definici obsažené v Protokolu je však třeba dále odkázat na jiné právní dokumenty, např. řadu úmluv Mezinárodní organizace práce, zejména Úmluvu č. 29 o nucené nebo povinné práci z roku 1930, Úmluvu č. 105 týkající se odstranění nucené práce z roku 1957, Úmluvu č. 143 o migrujících pracovnících z roku 1975 (doplňující ustanovení) a Úmluva č. 182 o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce z roku 1999. Na tyto dokumenty odkazuje první zpráva Zvláštní zpravodajky pro obchodování s lidmi, zvláště s ženami a dětmi, paní Sigmy Huda, E/CN.4/2005/71 z 22. prosince 2004, odst. 22. Její druhá zpráva nazvaná „Integrace lidských práv žen a genderového hlediska“, E/CN.4/2006/62, z 20. února 2006, se v odstavcích 31-45 touto otázkou zabývá podrobněji. Zvláštní zpravodajka byla jmenována v roce 2004 v souladu s novým mandátem přijatým na 60. zasedání Výboru pro lidská práva (rezoluce č. 2004/110).

¹⁰ Úmluva Rady Evropy o opatřeních proti obchodování s lidmi otevřená k podpisu v květnu 2005 se otázkou obchodování s lidmi v rámci hranic států zabývá přímo.

¹¹ Článek 3 písm. b) Protokolu proti obchodování s lidmi. Viz též druhou zprávu Zvláštní zpravodajky pro obchodování s lidmi, pozn. 9, odst. 37-43 týkající se „neúčinnosti souhlasu“.

¹² Článek 3 písm. c) Protokolu proti obchodování s lidmi definuje dítě v souladu s Úmluvou o právech dítěte z roku 1989 jako „každou osobu mladší osmnácti let“.

¹³ Agenda k ochraně, A/AC.96/965/Add.1 z roku 2002 vyzývá v rámci Úkolu 2 Cíle 2 Vysoké smluvní strany, aby zajistily, že jejich azylový systém bude přijímat žádosti od individuálních obětí obchodování s lidmi. Tento výklad zákonné výjimky v článku 14 znamená, že Vysoké smluvní strany jsou povinny posoudit potřebu mezinárodní ochrany pro oběti obchodování s lidmi, podporuje i odstavec 377 vysvětlující zprávy k úmluvě Rady Evropy. K článku 40 úmluvy se v ní uvádí:

2. Opatření stanovená tímto Protokolem je třeba vykládat a aplikovat způsobem, který není vůči osobám diskriminační z důvodu, že se staly obětí obchodování s lidmi. Výklad a aplikace těchto opatření musí být v souladu s mezinárodně uznávanými principy zákazu diskriminace.“

13. Nárok na mezinárodní ochranu uplatněný obětí či potenciální obětí obchodování s lidmi může vzniknout za řady různých okolností. Oběť může být v rámci obchodu odvezena do zahraničí, kde může obchodníkům uniknout a žádat ochranu od státu, kde se právě nachází. Nebo může být s obětí obchodováno v rámci území státu, může svým obchodníkům uprchnout do zahraničí a hledat mezinárodní ochranu tam. Dotčená osoba také nemusí být obětí obchodování, ale z obavy, že se jí stane, může uprchnout do zahraničí a tam hledat ochranu. Ve všech uvedených případech však musí mít dotčená osoba „opodstatněná obava z pronásledování“ ve spojení s některým z důvodů uvedených v Úmluvě (dále též azylově relevantních důvodů, pozn. překl.), aby byla uznána za uprchlíka.

b) Opodstatněná obava z pronásledování

14. Co představuje opodstatněnou obavu z pronásledování, bude záviset na konkrétních okolnostech každého jednotlivého případu.¹⁴ Za pronásledování lze považovat závažná porušení lidských práv, včetně ohrožení života, svobody, jakož i další formy závažné újmy či nesnesitelné tísně, které jsou takto hodnoceny ve světle názorů, pocitů a psychického stavu žadatele o azyl.

15. V tomto směru může rozhodujícímu orgánu při posuzování perzekuční povahy různého jednání spojeného s obchodováním pomoci vývoj mezinárodního práva v oblasti trestního stíhání obchodování s lidmi. Žádosti o azyl podané oběťmi nebo potenciálními oběťmi obchodování s lidmi je proto třeba podrobně zkoumat, aby se zjistilo, zda utrpěná či potenciálně utrpěná újma, které se oběť v důsledku obchodování obává, v konkrétním případě bude představovat pronásledování. S obchodováním s lidmi jsou nerozlučně spjaty takové formy závažného zneužívání, jako jsou únos, věznění, znásilnění, sexuální zotročení, nucená prostituce, nucená práce, odnímání orgánů, fyzické bití, hladovění či odepření lékařské péče. Uvedená jednání jsou závažným porušením lidských práv a obvykle představují pronásledování.

16. Je-li prokázáno, že zkušenost žadatele o azyl s obchodováním je jednorázovou událostí z dřívějšíka, jejíž opakování není pravděpodobné, může být přesto na místě takové osobě přiznat právní postavení uprchlíka, pokud v souvislosti s dřívějším pronásledováním vyvstávají naléhavé důvody a současně jsou naplněny ostatní znaky definice uprchlíka. Jednalo by se o situace, kdy pronásledování prožité v souvislosti s obchodováním, dokonce i dřívějším, bylo obzvláště kruté a dotyčná osoba trpí přetrvávajícími psychickými následky, kvůli nimž by bylo vrácení do země původu nesnesitelné. Jinými slovy, pokud dopad dřívějšího pronásledování u dotčené osoby přetrvává. Povaha dříve utrpěné újmy bude mít rovněž dopad na názory, pocity a psychický stav žadatele o azyl, a ovlivní tedy i posouzení otázky, zda by se obávaná budoucí újma či tíseň v daném případě rovnala pronásledování.

17. Kromě pronásledování prožitého v průběhu obchodování mohou osoby čelit odvetě nebo opětovnému obchodování také v případě návratu na území, odkud uprchly či byly v rámci obchodování přesunuty.¹⁵ Například spolupráce oběti s úřady v zemi azylu či zemi původu při

Skutečnost, že se osoba stala obětí obchodování s lidmi nevyklučuje její právo žádat a získat azyl; Vysoké smluvní strany zajistí, aby oběti obchodování s lidmi měly náležitý přístup ke spravedlivému a účinnému azylovému řízení. Vysoké smluvní strany rovněž podniknou veškeré nezbytné kroky k plnému respektování principu *non-refoulement*.

Kromě toho „Doporučené zásady a pokyny k lidským právům a obchodování s lidmi“ předložené Úřadem Vysokého komisaře OSN pro lidská práva (OHCHR) Hospodářské a sociální radě jako příloha k jeho zprávě E/2002/68/Add.1 ze dne 20. května 2002, jež je dostupná na www.ohchr.org/english/about/publications/docs/trafficking.doc v Pokynu 2.7 pojednávají o významu řízení a procesů pro posouzení azylových žádostí osob, jež se staly obětí obchodování (jakož i pašovaných žadatelů o azyl), a aby princip *non-refoulement* byl vždy respektován a dodržován.

¹⁴ UNHCR, *Příručka k postupům a kritériím pro určování právního postavení uprchlíků*, 1979, nové vydání 1992, odst. 51 (dále jen „Příručka UNHCR“).

¹⁵ Viz „Zpráva z 29. zasedání Pracovní skupiny pro novodobé formy otroctví“, E/CN.4/Sub.2/2004/36, ze dne 20. července 2004. V části VII – Doporučení přijatá na 29. zasedání, s. 16, odst. 29, „vyzývá všechny státy, aby

vyšetřování jí může v případě návratu přivodit nebezpečí újmy ze strany obchodníků, zejména pokud obchodování provozuje mezinárodní síť. Odveta ze strany obchodníků by se mohla rovnat pronásledování v závislosti na tom, zda toto jejich očekávané jednání bude zahrnovat závažná porušení lidských práv nebo jinou závažnou újmu či nesnesitelnou tíseň, a dále na vyhodnocení jejího dopadu na dotyčnou osobu. Odveta obchodníků může být namířena i proti členům rodiny oběti, v důsledku čehož by se strach z pronásledování na straně oběti stal oprávněným, a to i pokud by oběť sama nebyla takové odvetě přímo vystavena. Jak je uvedeno v odstavci 15, vzhledem k závažným porušováním lidských práv, která jsou s obchodováním často spojena, bude opětovné obchodování s lidmi obvykle představovat pronásledování.

18. Kromě výše uvedeného se oběť po návratu může obávat ostrakizace, diskriminace či trestu ze strany rodiny, místní komunity a v některých případech i ze strany úřadů. K takovému jednání je třeba přihlížet zejména v případech osob, s nimiž bylo obchodováno za účelem prostituce. V individuálním případě mohou krutá ostrakizace, diskriminace či trest dosáhnout intenzity pronásledování, zejména pokud jsou ještě stupňovány traumatem utrpěným během procesu obchodování nebo v jeho důsledku. Pokud se tedy osoba obává takového zacházení, její obavy z pronásledování jsou odlišné, avšak nikoli méně závažné než obavy z pronásledování vyvolané v důsledku pokračujícího vystavení násilí v rámci obvyklých scénářů obchodování. I v případech, kdy ostrakizace či trest ze strany rodiny nebo členů komunity nedosáhne intenzity pronásledování, může toto odmítnutí a izolace od nejbližší společenské sítě ve skutečnosti zvýšit riziko, že dotyčná osoba opětovně padne za oběť obchodování či bude vystavena odvetě, jež potom mohou být příčinou odůvodněných obav z pronásledování.

c) Ženy a děti jako oběti obchodování

19. Násilné či podvodné získávání žen a dětí pro účely nucené prostituce či sexuálního vykořisťování jsou formou genderového násilí, které může představovat pronásledování.¹⁶ Obchodované ženy a děti mohou být obzvláště náchylné k těžké odvetě po jejich útěku anebo návratu, jakož i k reálné možnosti opětovného obchodování, značné ostrakizaci v rodině či komunitě anebo závažné diskriminaci.

20. Za určitých okolností jsou vůči obchodování zranitelné obzvláště děti¹⁷ odloučené anebo děti bez doprovodu svých rodičů.¹⁸ S těmito dětmi může být obchodováno za účelem nezákonné

zajistily, že ochrana a podpora obětí budou hlavní součástí úsilí namířeného proti obchodování, konkrétně aby:

a) žádná oběť obchodování nebyla vyhoštěna z hostitelské země, pokud lze rozumně předpokládat, že se znovu stane obětí obchodování, nebo utrpí jinou vážnou újmu, a to bez ohledu na skutečnost, zda se rozhodne spolupracovat při trestním stíhání“.

¹⁶ Viz Směrnice UNHCR k pronásledování z genderových důvodů, pozn. 4 výše, odst. 18. Výbor pro lidská práva rovněž uznal, že takový druh násilí lze pro účely definice uprchlíka považovat za pronásledování, když naléhal na Vysoké smluvní strany, aby „podle možností začlenily genderovou perspektivu do všech plánů a programů, včetně vnitrostátních imigračních a azylových politik, předpisů a postupů, s cílem podpořit a chránit práva všech žen a dívek, a aby zvážily kroky potřebné k tomu, aby bylo hledisko genderového násilí a pronásledování náležitě vzato v úvahu při posuzování důvodů pro přiznání právního postavení uprchlíka a azylu“. Viz rezoluce č. 2005/41, Odstranění násilí proti ženám, 57. zasedání, 19. duben 2005, odst. 22.

¹⁷ Jak se uvádí v dokumentu *Inter-agency Guiding Principles on Unaccompanied and Separated Children* z r. 2004, „odloučené děti jsou děti odloučené od obou rodičů nebo osob, které o ně pečovaly na základě zákona či obyčejového práva, avšak nikoli nutně od dalších příbuzných“, zatímco dětmi bez doprovodu se rozumí „dětí odloučené od obou rodičů i ostatních příbuzných, o které nemá povinnost pečovat podle zákona či obyčejového práva jiná dospělá osoba“.

¹⁸ Existuje řada mezinárodních dokumentů týkajících se jmenovitě potřeb a práv dětí. Při posuzování nároků dětských obětí je potřeba k nim patřičně přihlížet – viz např. Úmluva o právech dítěte z roku 1989, Opční protokol k této úmluvě o obchodu s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii z roku 2000, Haagská Úmluva č. 28 o občanských aspektech únosu dětí z roku 1980, Protokol proti obchodování s lidmi z roku 2000 a Úmluva MOP č. 182 o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce. Obecně k tomuto tématu viz též Výbor pro práva dítěte, „Obecný komentář č. 6 (2005) Zacházení s odloučenými dětmi a dětmi bez doprovodu mimo zemi jejich

adopce, k čemuž může dojít s vědomím a souhlasem rodičů dítěte i bez něho. Obchodníci se také mohou zaměřovat na děti osiřelé. Při posuzování potřeb mezinárodní ochrany dětí, které se staly obětí obchodování, je nezbytné, aby byl pečlivě aplikován princip nejlepšího zájmu dítěte.¹⁹ Ve všech případech týkajících se dětských obětí obchodování je třeba pečlivě zkoumat případnou účast členů rodiny nebo pečujících osob na jednání, které vedlo k procesu obchodování.

d) Původci pronásledování

21. Definice uprchlíka uznává jak státní, tak nestátní původce pronásledování. Pronásledování se sice často dopouštějí státní orgány, mohou je však páchat také fyzické osoby, pokud je toto jejich jednání „státními orgány vědomě tolerováno, nebo jestliže státní orgány odmítají nebo nejsou schopny poskytnout účinnou ochranu“.²⁰ Ve většině situací týkajících se obětí nebo potenciálních obětí obchodování jsou pachatelé aktů pronásledování jednotlivci, tj. obchodníci či zločinné podniky, a v některých případech i rodinní příslušníci či členové komunity. Za těchto okolností je nutno též zkoumat, zda jsou úřady země původu schopny a ochotny oběti či potenciální oběti po jejím návratu poskytnout ochranu.

22. Otázka, zda jsou úřady v zemi původu schopny chránit oběti či potenciální oběti obchodování s lidmi, bude záviset na tom, zda byly vytvořeny právní a administrativní mechanismy k prevenci a potírání obchodování s lidmi i k ochraně a pomoci jeho obětem a zda jsou tyto mechanismy v praxi účinně aplikovány.²¹ Část II. Protokolu proti obchodování s lidmi Vysoké smluvní strany zavazuje k tomu, aby podnikly určité kroky k ochraně obětí obchodování, což může sloužit jako vodítko při posuzování vhodnosti poskytované ochrany a pomoci. Jedná se o opatření vztahující se nejen k ochraně soukromí a totožnosti obětí, ale i k jejich fyzickému, psychickému a sociálnímu zotavení.²² Článek 8 Protokolu proti obchodování s lidmi dále od Vysokých smluvních stran, které usnadňují návrat svých obchodovaných státních příslušníků či osob s trvalým pobytem, požaduje, aby při přijímání těchto osob věnovaly patřičnou pozornost jejich bezpečnosti. Výčet ochranných opatření stanovených v Části II. Protokolu proti obchodování s lidmi není vyčerpávající a je třeba jej vykládat ve světle dalších příslušných lidskoprávních dokumentů a doporučení závazné i nezávazné povahy.²³

23. Mnohé státy nepřijaly ani nezačaly uplatňovat dostatečně přísná opatření ke stíhání a potírání obchodování s lidmi nebo k uspokojení potřeb jeho obětí. Pokud stát v tomto směru nepřijal přiměřená opatření vyplývající z jeho povinnosti zabraňovat případům obchodování s lidmi a poskytovat jeho obětem účinnou pomoc a ochranu, je pravděpodobné, že obava dotčené osoby bude shledána opodstatněnou. Samotná existence zákona zakazujícího obchodování s lidmi nevyklučuje možnost pronásledování. Pokud takový zákon existuje, ale není účinně uplatňován, nebo pokud jsou vytvořeny administrativní mechanismy pro poskytování ochrany a pomoci obětem, ale dotčená osoba na tyto mechanismy v praxi nedosáhne, lze daný stát považovat za neschopný oběti či potenciální oběti obchodování zajistit ochranu.

24. Mohou též nastat situace, kdy úřady budou činnost spojenou s obchodováním *de facto* tolerovat či promíjet, případně k ní budou zkorumpováni veřejní činitelé dokonce aktivně napomáhat.

původu“, CRC/CG/2006/6, 1. září 2005.

¹⁹ Viz UNHCR *Guidelines on Formal Determination of the Best Interests of the Child*, pracovní verze z dubna 2006; „Směrnice k ochraně práv dětských obětí obchodování s lidmi“, Dětský fond OSN (UNICEF), květen 2003, postupně aktualizováno.

²⁰ Viz Příručka UNHCR, pozn. 14 výše, odst. 65, „Výklad článku 1 Úmluvy z roku 1951 o právním postavení uprchlíků“ (dále jen „Výklad článku 1“), duben 2001, odst. 19, a dále, pozn. 4 výše, odst. 19.

²¹ Viz stručné shrnutí Části II. Protokolu proti obchodování s lidmi, pozn. 8 výše.

²² Tamtéž.

²³ Viz „Doporučené zásady a pokyny k lidským právům a obchodování s lidmi“ Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky, poznámka pod čarou 13, kde se v Principu č. 2 uvádí: „Státy podle mezinárodního práva zodpovídají za to, že budou s náležitou péčí usilovat o zamezení obchodu s lidmi, vyšetřování a stíhání obchodníků a pomáhat obětem obchodování a chránit je“. Četné dokumenty závazné i nezávazné povahy zdůrazňují povinnost států podporovat lidská práva obětí obchodování. Viz např. v poznámce 10 citovanou úmluvu Rady Evropy, Úmluva o potlačování a boji s obchodem se ženami a dětmi za účelem prostituce Jihoasijského sdružení pro regionální spolupráci (SAARC) z roku 2002 a Akční plán boje proti obchodování s lidskými bytostmi Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) z roku 2003.

Za těchto okolností může být původcem pronásledování i sám stát, čímž se stává zodpovědným, ať už přímo či v důsledku nečinnosti, za neposkytnutí ochrany osobám ve své jurisdikci. Zda tomu tak skutečně bude, bude záviset na roli, jakou v dané věci dotčení veřejní činitelé sehráli, a na tom, zda jednali z vlastní vůle nad rámec jim svěřených pravomocí, nebo naopak ze své mocenské pozice zastávané uvnitř vládních struktur podporujících nebo schvalujících obchodování. V druhém z uvedených případů lze mít za to, že akty pronásledování jsou vykonávány ze strany samotného státu.

e) Místo pronásledování

25. Aby žadatel spadl do působnosti článku 1A odst. 2 Úmluvy z roku 1951, musí se nacházet mimo svou zemi původu a kvůli opodstatněnému strachu z pronásledování nesmí být schopen nebo ochoten využít ochrany této země. Požadavek, aby se žadatel nacházel mimo svoji vlast však neznámá, že ji dotyčná osoba musí nutně opustit z důvodu svých opodstatněných obav z pronásledování.²⁴ V případech, kdy se tato obava projeví až poté, co dotyčná osoba opustí zemi původu, stává se uprchlíkem *sur place* (v místě následného pobytu, pozn. překl.), za předpokladu, že splňuje i ostatní definiční znaky uprchlíka. Oběti obchodování tedy nemusí opustit svoji zemi z důvodu opodstatněných obav z pronásledování, tuto obavu mohou naopak pocítit až po jejím opuštění. V takových případech je třeba posoudit žádost o azyl na tomto základě.

26. Ať už se obava z pronásledování objeví před opuštěním země původu či po něm, klíčovým aspektem správného posouzení žádosti o azyl podaných oběti obchodování je místo, kde k pronásledování dochází. Úmluva z roku 1951 požaduje, aby uprchlík projevils opodstatněné obavy z pronásledování ve vztahu k zemi svého původu nebo obvyklého pobytu. V případech, kdy bylo s určitou osobou obchodováno na území její vlasti, nebo se ho taková osoba obává a uprchne do jiného státu, kde poté hledá mezinárodní ochranu, existuje zřejmá souvislost mezi obavou z pronásledování, motivem k útěku a odmítáním návratu. V takovém případě je nutno o potřebě mezinárodní ochrany rozhodovat z hlediska nebezpečí hrozícího za situace, kdy by dotyčná osoba byla nucena se do země svého původu nebo obvyklého pobytu vrátit. Není-li naopak existence opodstatněných obav ve vztahu k zemi původu prokázána, je na místě, aby rozhodující stát předmětnou žádost o azyl zamítnul.

27. Okolnosti v zemi původu či obvyklého pobytu žadatele představují základní referenční rámec, podle něhož je třeba posuzovat existenci opodstatněných obav z pronásledování. Avšak i v případech, kdy k vykořisťování oběti došlo převážně mimo zemi původu nelze vyloučit existenci opodstatněné obavy z pronásledování v zemi původu oběti. Obchodováním s lidmi s mezinárodním přesahem vzniká složitá situace vyžadující širokou analýzu, v jejímž rámci je nutné brát v potaz různé druhy újmy způsobené v různých etapách obchodování. Je rovněž nezbytné náležitě zohlednit fakt, že veškerá jednání, z nichž se přeshraniční obchod s lidmi skládá, mají kontinuální a vzájemně propojený charakter. Kromě toho se obchodování s lidmi účastní celá síť aktérů, počínaje těmi, kteří mají za úkol najímání osob v zemi původu, přes osoby, které organizují a napomáhají při přepravě, převádění nebo prodeji obětí, až po konečné „kupce“. Každý z těchto aktérů má na takové transakci svůj vlastní zájem a každý může pro oběti představovat reálnou hrozbu. V závislosti na sofistikovanosti příslušné sítě překupníků tedy žadatelé buď již určitou újmu utrpěli, nebo se mohou další újmy obávat na řadě míst, a to včetně tranzitních zemí, států, v němž podali žádost o azyl a země původu. Za těchto okolností je třeba existenci oprávněných obav z pronásledování posuzovat ve vztahu k zemi původu žadatele.

28. Oběť obchodování, již by přiznáno právní postavení uprchlíka, se může obávat odplaty, trestu či dalšího obchodování i v azylové zemi. Pokud se tedy uprchlík v zemi azylu nachází v nebezpečí nebo má jiné zvláštní potřeby, které v ní nelze uspokojit, bude pravděpodobně nutné zvážit variantu jeho přesídlení do třetí země.²⁵

f) Příčinná souvislost („z důvodu...“)

29. Aby byly splněny podmínky pro přiznání právního postavení uprchlíka, dotčená osoba

²⁴ Viz Příručka UNHCR, pozn. 14 výše, odst. 94.

²⁵ UNHCR, *Příručka pro přesídlení*, vydání z listopadu 2004, kapitola 4.1.

musí mít opodstatněnou obavu z pronásledování založenou na některém z důvodů uvedených v Úmluvě, tj. „z důvodu“ rasy, náboženství, národnosti, příslušnosti k určité sociální skupině nebo zastávání politických názorů. Platí, že postačuje, pokud daný azylově relevantní důvod k pronásledování přispívá a není nutné, aby byl jeho jedinou či převažující příčinou. V mnoha jurisdikcích musí být příčinná souvislost („z důvodu...“) jmenovitě prokázána, zatímco v jiných zemích na ni není pohlíženo jako na samostatně zkoumanou otázku s tím, že je toliko zahrnuta do komplexní analýzy definice uprchlíka.²⁶ Ve vztahu k žádostem o azyl zahrnujícím aspekt obchodování s lidmi bude příčinná souvislost mezi opodstatněnou obavou z pronásledování a azylově relevantním důvodem pro rozhodující orgán pravděpodobně obtížně zjistitelná. Pokud původce pronásledování důvod podle Úmluvy žadateli přisuzuje nebo přičítá, lze uzavřít, že příčinná souvislost byla prokázána.²⁷

30. Hrozí-li nebezpečí pronásledování z určitého azylově relevantního důvodu ze strany nestátních původců, lze příčinnou souvislost považovat za prokázanou bez ohledu na to, zda má absence ochrany ze strany státu vztah k Úmluvě či nikoli. Obdobně, nemá-li nebezpečí pronásledování ze strany nestátního původce vztah k Úmluvě, avšak neschopnost či neochota státu poskytnout ochranu je zapříčiněna některým azylově relevantním důvodem, je příčinná souvislost rovněž prokázána.

31. Obchodování s lidmi je výdělečná činnost, jejímž primárním motivem je dosažení zisku spíše než pronásledování z azylově relevantního důvodu. Jinými slovy, oběti jsou vybírány především kvůli své existující nebo potenciální hodnotě pro obchodníky. Tento převažující ekonomický motiv však nevylučuje možnost, že se důvody podle Úmluvy uplatní při vyhledávání a výběru obětí obchodování. Okolnosti, za nichž se obchodování s lidmi rozmáhá, se často kryjí se situacemi, kdy mohou být potenciální oběti zranitelné v důsledku charakteristik obsažených v definici uprchlíka podle Úmluvy z roku 1951. Například státy, v nichž došlo k závažným sociálním otřesům nebo ekonomickým změnám nebo které se účastnily ozbrojeného konfliktu, v důsledku čehož v nich došlo ke kolapsu právního a veřejného pořádku, jsou náchylnější k nárůstu chudoby, strádání a přesunů civilního obyvatelstva. Taková situace poskytuje organizovanému zločinu příležitost k využití neschopnosti či neochoty bezpečnostních složek udržovat zákonnost a pořádek, a zejména neschopnost zajistit bezpečí určitým zranitelným skupinám obyvatel.

32. Příslušníci určité rasové či národnostní skupiny v dané zemi mohou být obzvláště zranitelní vůči obchodování nebo méně účinně chráněni úřady země původu. V prostředí, kde jsou osoby s určitým profilem zranitelnější vůči různým formám vykořisťování a zneužívání, mohou být oběti vybírány na základě svého etnického původu, národnosti a náboženského či politického přesvědčení. Osoby mohou být též vybírány z důvodu své příslušnosti ke konkrétní sociální skupině. Například mezi ženami a dětmi v určité společnosti se obecně mohou vyskytovat některé podskupiny žen či dětí vůči obchodování s lidmi obzvláště zranitelné. Ty pak mohou tvořit sociální skupinu ve smyslu definice uprchlíka. I když se tedy osoba nestane obětí obchodování pouze a výlučně z azylově relevantního důvodu, jeden či více těchto důvodů by při výběru konkrétní oběti ze strany obchodníka mohly hrát roli.

g) Azylově relevantní důvody

33. Příčinná souvislost může být prokázána ve vztahu k jednomu či kombinaci více důvodů podle Úmluvy z roku 1951. Ačkoli k přiznání právního postavení uprchlíka postačuje prokázání příčinné souvislosti s jedním důvodem, komplexní analýza případu souvisejícího s obchodováním může často odhalit řadu vzájemně propojených kumulativních důvodů.

Rasa

34. Pro účely definice uprchlíka je rasa definována jako zahrnující „všechny etnické skupiny v běžném použití jazyka označované za ‘rasy’“.²⁸ V situaci ozbrojeného konfliktu, kdy je uplatňována politika cíleného vykořisťování či pronásledování určité rasové nebo etnické skupiny, se

²⁶ Viz Směrnice UNHCR k pronásledování z genderových důvodů, pozn. 4 výše, odst. 20.

²⁷ Viz UNHCR, „Výklad článku 1“, pozn. 20 výše, odst. 25.

²⁸ Příručka UNHCR, pozn. 14 výše, odst. 68.

pronásledování může projevovat ve formě obchodování s příslušníky takové skupiny. Tento způsob výběru obětí se může vyskytovat ve spojení s motivací ekonomickou, jejímž cílem je především dosažení finančního zisku. I mimo situace ozbrojeného konfliktu se může obchodování za různými účely zaměřovat převážně na příslušníky jedné rasové skupiny, pokud stát není schopen nebo ochoten členy této skupiny chránit. V případech, kdy obchodování slouží obchodu se sexem, ženy a dívky mohou být zvláště vybírány z důvodu požadavku trhu na určitou rasu (nebo národnost). Jak podotkla Zvláštní zpravodajka pro obchodování s lidmi, taková poptávka „je často rovněž zapříčiněna nerovností ve společenském postavení ras, národností, kast nebo barev pleti“.²⁹

Náboženství

35. Obdobně mohou být osoby obchodníky vybírány z důvodu příslušnosti k určité náboženské komunitě, tj. mohou být vybírány, protože je jejich víra či vyznání za určitých okolností identifikuje jako členy zranitelné skupiny – například pokud je známo, že úřady členům konkrétních náboženských skupin neposkytují náležitou ochranu. Převládajícím faktorem může být i v tomto případě finanční zisk, avšak význam náboženství jako kritéria při vyhledávání a výběru obětí tím není vyloučen. Obchodování může být použito také jako metoda pronásledování vyznavačů určité víry.³⁰

Národnost

36. Pojem národnost má širší význam než občanství. Může jím být označována příslušnost k etnické nebo jazykové skupině a může se překrývat s pojmem „rasa“.³¹ Obchodování s lidmi může být zvoleno jako metoda pronásledování určité národnostní skupiny v situaci, kdy v rámci státu existuje etnický konflikt a určitá etnická skupina požívá menších záruk ochrany. Také v tomto případě platí, že i tehdy, kdy je primárním motivem obchodníků finanční zisk, může konkrétní národnost učinit určitou skupinu vůči obchodování zranitelnější.

Příslušnost k určité sociální skupině³²

37. Oběti a potenciální oběti obchodování s lidmi mohou naplnit kritéria definice uprchlíka, pokud lze prokázat, že se obávají pronásledování z důvodu své příslušnosti k určité sociální skupině. Není přitom nezbytné, aby se příslušníci určité skupiny navzájem znali nebo se jako skupina stýkali.³³ Je však nutné, aby sdíleli společnou charakteristiku, která je odlišná od pouhého rizika pronásledování, nebo aby byli společností jako skupina vnímáni. Tato společná charakteristika je zpravidla vrozená, neměnná, či jiným způsobem zásadní pro lidskou identitu, svědomí či výkon lidských práv jejich příslušníků.³⁴ Perzekuční jednání namířená proti skupině mohou být důležitým faktorem při určování její viditelnosti, aniž by představovala její definiční znak.³⁵ Stejně jako u ostatních azylově relevantních důvodů ani zde velikost dotčené skupiny není rozhodujícím kritériem pro určení, zda daná sociální skupina ve smyslu článku 1A odst. 2 existuje.³⁶ Žadatel sice musí prokazovat opodstatněné obavy z pronásledování založené na své příslušnosti k určité sociální skupině, avšak nemusí dokládat, že pronásledování hrozí všem jejím členům, aby prokázal její existenci.³⁷

²⁹ Viz zpráva Zvláštní zpravodajky „Integrace lidských práv žen a genderového hlediska“, pozn. 9 výše, odst. 48 a 66.

³⁰ Obecně viz UNHCR, „Směrnice k mezinárodní ochraně: Žádosti o přiznání právního postavení uprchlíka z náboženských důvodů“ podle článku 1A odst. 2 Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a/nebo jejího Protokolu z roku 1967“, HCR/GIP/04/06, 28. dubna 2004.

³¹ Příručka UNHCR, pozn. 14 výše, odst. 74.

³² Obecně viz UNHCR, „Směrnice k mezinárodní ochraně: Příslušnost k určité sociální skupině ve smyslu článku 1A odst. 2 Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a/nebo jejího Protokolu z roku 1967“ (dále též „Směrnice UNHCR k příslušnosti k určité sociální skupině“), HCR/GIP/02/02, 7. května 2002.

³³ Tamtéž, odst. 15.

³⁴ Tamtéž, odst. 11.

³⁵ Tamtéž, odst. 14.

³⁶ Tamtéž, odst. 18.

³⁷ Tamtéž, odst. 17.

38. Ženy jsou příkladem společenské podmnožiny osob definovaných vrozenou a nezměnitelnou charakteristikou, s nimiž je často zacházeno jinak než s muži. Jako takové mohou tvořit určitou sociální skupinu.³⁸ Faktory, které mohou ženy odlišovat jako cíle obchodníků, jsou obecně spjaty s jejich zranitelností v určitých sociálních podmínkách; určité sociální podskupiny žen proto mohou rovněž představovat určitou sociální skupinu. Muži, děti nebo určité sociální podskupiny těchto skupin mohou být též považovány za určité sociální skupiny. V závislosti na okolnostech mohou být příkladem sociálních podskupin žen nebo dětí osamělé ženy, vdovy, rozvedené ženy, negramotné ženy, odloučené děti a děti bez doprovodu, sirotci nebo děti z ulice. Příslušnost k určité sociální skupině může být jedním z faktorů přispívajících k obavám jednotlivce z pronásledování, například ze sexuálního vykořisťování, jakožto důsledku již prožitého obchodování nebo v obavě, že se tak stane.

39. Lze mít též za to, že bývalé oběti obchodování tvoří sociální skupinu založenou na společné, nezměnitelné a historické charakteristice, již je právě ta skutečnost, že byly obchodovány. Společnost může také v závislosti na kontextu pohlížet na osoby, které v jejím rámci byly obchodovány, jako na rozpoznatelnou skupinu. Určitou sociální skupinu však nelze definovat výlučně na základě skutečnosti, že její členové jsou pronásledováni nebo sdílejí společné obavy z pronásledování.³⁹ Je proto třeba poznamenat, že definičním znakem skupiny v takových případech bude spíše zkušenost s obchodováním než aktuálně pociťovaná obava z budoucího pronásledování ve formě ostrakizace, trestu, odvety nebo opětovného obchodování. V takových situacích tedy nelze definovat skupinu pouze na základě obav z budoucího pronásledování.

Politický názor

40. Jednotlivci se mohou stát terčem obchodování pro faktické nebo připisované zastávání určitého politického názoru. Obdobné úvahy platí i pro další azylově relevantní důvody. To znamená, že v závislosti na okolnostech mohou být jednotlivci obchodováni kvůli svým skutečným nebo připisovaným politickým názorům, které je činí zranitelnějšími, neboť je méně pravděpodobné, že budou požívat účinné ochrany státu.

III. ABSENCE STÁTNÍ PŘÍSLUŠNOSTI A OBCHODOVÁNÍ S LIDMI

41. Úmluva o právním postavení osob bez státní příslušnosti z roku 1954 a Úmluva o omezení případů bezdomovectví z roku 1961 (aktuální česká terminologie používá k označení případů absence státní příslušnosti pojem „apatrismus“, pozn. překl.) vytvářejí základní právní rámec tím, že stanoví práva osob bez státní příslušnosti a povinnosti Vysokých smluvních stran vyhýbat se krokům, které by měly za následek absenci státní příslušnosti, a naopak činit kroky k nápravě již existujících případů. Úmluva z roku 1954 se vztahuje na každého, koho „žádný stát v rámci aplikace svých právních předpisů nepovažuje za svého občana“,⁴⁰ tj. platí ve prospěch osob, jimž žádný stát podle svých zákonů nepřiznává občanství. Úmluva z roku 1961 od Vysokých smluvních stran požaduje, aby se všeobecně vyhnuly jednání, které by mělo za následek absenci státní příslušnosti, a výslovně zakazuje zbavení občanství, které by mělo za následek apatrismus.⁴¹ Jedná se tedy o zákaz jednání, které by mohlo způsobit absenci státní příslušnosti, jakož i povinnost vyhnout se situacím, kdy by apatrismus mohl vzniknout v důsledku opomenutí či nedbalosti. Jedinou výjimkou z tohoto zákazu jsou případy, kdy bylo občanství získáno podvodem.⁴²

³⁸ Tamtéž, odst. 12. Viz též Směrnice UNHCR k pronásledování z genderových důvodů, pozn. 4 výše, odst. 30.

³⁹ Viz Směrnice UNHCR k příslušnosti k určité sociální skupině, pozn. 32 výše, odst. 14.

⁴⁰ Viz článek 1 odst. 1 Úmluvy z roku 1954.

⁴¹ Viz článek 8 odst. 1 Úmluvy z roku 1961.

⁴² Kromě úmluv o absenci státní příslušnosti z roku 1954 a 1961 vytyčují podobné principy i jiné mezinárodní a regionální dokumenty. Viz např. Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace z roku 1965, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech z roku 1966, Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen z roku 1979, Evropská úmluva o státním občanství z roku 1997, Americká úmluva o lidských právech z roku 1969 a Africká charta o právech a blahu dítěte z roku 1990.

42. Při posuzování a řešení situace osoby, která se stala obětí obchodování, je důležité rozeznat možné následky plynoucí z absence státní příslušnosti. Pouhá skutečnost, že se určitá osoba stala obětí obchodování s lidmi, z ní sama o sobě nečiní osobu bez státní příslušnosti. Oběti obchodování mají i nadále to občanství, které měly v době, než se dostaly do moci obchodníků. Pokud jim však tito obchodníci zabavili doklady totožnosti, což je obvyklý způsob získání a vykonávání kontroly, nemusí být oběti schopné své občanství prokázat. Uvedená absence dokladů a dočasná nemožnost zjištění totožnosti nemusí být nutně charakteristická jen pro oběti obchodování s lidmi. Za asistence úřadů státu původu by však tato absence měla být snadno překonatelnou překážkou, a v mnoha případech tomu tak skutečně je.⁴³

43. Každý má právo vrátit se do své země.⁴⁴ Státy by zároveň měly zajišťovat diplomatickou ochranu svých občanů v zahraničí, což zahrnuje usnadnění jejich opětovného vstupu do země, a to i v případě obětí obchodování, které se ocitly mimo svou vlast. Pokud však stát takovou asistenci odepře a nedodá dokumenty umožňující osobě návrat, jedním z praktických důsledků může být, že z ní učiní osobu bez státní příslušnosti.⁴⁵ I v případě, že jednotlivci ze strany svého státu původně nebyli považováni za osoby bez státní příslušnosti, mohou se za ně ve skutečnosti začít považovat, pokud je s nimi tak zacházeno v situaci, kdy se snaží využít ochrany tohoto státu.⁴⁶ Mandát UNHCR v oblasti absence státní příslušnosti může znamenat, že je třeba přijmout opatření k ochraně jednotlivců nacházejících se v této situaci.⁴⁷

44. Mohou též nastat situace, kdy jsou osoby bez státní příslušnosti během obchodování odvezeny ze země svého obvyklého pobytu a nedostatek dokumentů spolu s absencí státní příslušnosti může způsobit, že se do této země již nebudou moci vrátit. Tato skutečnost sama o sobě sice z takových osob nečiní uprchlíky, dotyčná osoba však může splnit kritéria pro přiznání právního postavení uprchlíka, pokud jí země obvyklého pobytu odmítne povolit návrat z některého z azylově relevantních důvodů a nemožnost návratu způsobí vážnou újmu nebo jednotlivá či vícenásobná porušení lidských práv dosahující míry pronásledování.

IV. PROCESNÍ OTÁZKY

45. Vzhledem k široké škále situací, v nichž se objevují případy obchodování s lidmi a za nichž lze oběti obchodování identifikovat, je důležité na národní úrovni zavést mechanismy poskytující obětem obchodování možnost fyzického, psychického a sociálního zotavení. Mezi tyto mechanismy patří zajištění bydlení, poskytnutí právní pomoci a informací, lékařské, psychologické a hmotné pomoci, jakož i příležitosti k zaměstnání, vzdělání a školení, a to způsobem, který zohledňuje věk, pohlaví a zvláštní potřeby obětí obchodování.⁴⁸ Je rovněž nezbytné zajistit, aby oběti obchodování měly podle potřeby přístup ke spravedlivému a účinnému azylovému řízení⁴⁹ a adekvátnímu právnímu poradenství, aby mohly účinně podat žádost o azyl. Vzhledem ke složitosti žádostí o azyl podaných oběťmi nebo potenciálními oběťmi obchodování s lidmi bude obvykle nutné provést jejich meritorní

⁴³ Za těchto okolností je nezbytné dodržovat zásady zachování důvěrnosti. Ty mimo jiné vyžadují, aby z žádné komunikace se zemí původu nevyplývalo, že dotčená osoba požádala o azyl nebo že se stala obětí obchodování.

⁴⁴ Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948, článek 13 odst. 2. Viz též článek 12 odst. 4 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, který zní: „Nikdo nesmí být svévolně zbaven práva vstoupit do své vlastní země.“

⁴⁵ Viz Závěr Výkonného výboru č. 90 (LII), 2001, odstavce, v nichž Výkonný výbor UNHCR vyjadřuje znepokojení nad tím, že mnohé oběti obchodování s lidmi jsou prakticky ponechány bez státní příslušnosti kvůli nemožnosti prokázat svoji totožnost a občanství.

⁴⁶ Je tomu tak navzdory platným závazkům Vysokých smluvních stran obsaženým kromě článku 8 Protokolu proti obchodování s lidmi také v Úmluvě o omezení případů bezdomovectví z roku 1961.

⁴⁷ Když vstoupila Úmluva o omezení případů bezdomovectví z r. 1961 v platnost, Valné shromáždění OSN jmenovalo UNHCR orgánem pověřeným jednat jménem osob bez státní příslušnosti. Od roku 1975 byl mandát UNHCR týkající se prevence případů apatristu a ochrany osob bez státní příslušnosti rezolucemi Valného shromáždění dále upřesněna.

⁴⁸ Viz čl. 6, část II Protokolu o obchodování s lidmi.

⁴⁹ Viz Agenda k ochraně, Cíl 2, Úkol 2 a OHCHR, „Doporučené zásady a pokyny k lidským právům a obchodování s lidmi“, pozn. 13 výše, Pokyn 2.7 a Úmluva Rady Evropy, vysvětlující zpráva, odst. 377.

přezkoumání v rámci regulérního azylového řízení.

46. Ve fázi přijímání žádosti a provádění pohovoru se žadateli, kteří tvrdí, že se stali obětí obchodování s lidmi, je nanejvýš důležité vytvořit prostředí působící podpůrně a tyto žadatele ujistit stran důvěrnosti jejich žádosti. V tomto směru může být důležité zajistit, aby pohovor vedly osoby stejného pohlaví jako žadatel. Osoby vedoucí pohovor by také měly přihlížet ke skutečnosti, že oběti, které obchodníkům uprchly, mohou mít obavy z odhalení skutečného rozsahu pronásledování, jemuž byly podrobeny. Někteří z nich mohou být traumatizováni a v takovém případě budou potřebovat odbornou lékařskou či psychosociální pomoc a odborné poradenství.

47. Tuto pomoc je třeba obětem poskytovat způsobem, který bude brát ohled na jejich věk i pohlaví. Mnohé případy obchodování s lidmi, zejména obchodování za účelem provozování prostituce jiných osob nebo jiných forem sexuálního zneužívání, mívají obvykle nepoměrně krutější dopad na děti a ženy. Takové oběti mohou být plným právem považovány za oběti pronásledování souvisejícího s genderovou příslušností. V mnoha případech, ne-li ve většině, jsou vystaveny hrubému porušování svých základních lidských práv, včetně nelidského a ponižujícího zacházení a v některých případech i mučení.

48. Obzvláště ženy se mohou cítit zahanbeny tím, co se jim stalo nebo mohou trpět traumatem způsobeným sexuálním zneužíváním a násilím i okolnostmi doprovázejícími jejich útěk od obchodníků. V takových situacích bude jejich strach z obchodníků velmi reálný. Kromě toho se mohou obávat odmítnutí nebo odplaty ze strany své rodiny nebo komunity, což je třeba brát v potaz při posuzování jejich žádostí. Aby bylo v tomto kontextu zaručeno, že žádosti podané oběťmi obchodování z řad žen budou v řízení o přiznání právního postavení uprchlíka náležitě posouzeny, je potřeba mít na paměti řadu opatření. Tato opatření jsou uvedena v Části III. Směrnice UNHCR k pronásledování z genderových důvodů a lze je stejnou měrou aplikovat na žádosti týkající se obchodování s lidmi.⁵⁰

49. Děti rovněž vyžadují zvláštní pozornost z hlediska péče i pomoci poskytované při podávání žádosti o azyl. V této souvislosti je zapotřebí zavést procedury pro rychlou identifikaci dětských obětí obchodování s lidmi, jak je tomu v případě specializovaných programů a postupů k ochraně dětských obětí, mimo jiné ustanovováním opatrovníků, poskytováním poradenství s ohledem na věk a sledovací činností, při nichž bude pamatováno na potřebu důvěrnosti a podpůrného prostředí. Další informace o vhodném zacházení s žádostmi dětských obětí obchodování lze nalézt v dokumentech Dětského fondu OSN (UNICEF) „Guidelines for the Protection of the Rights of Child Victims of Trafficking“ („Směrnice k ochraně práv dětských obětí obchodování s lidmi“),⁵¹ Úřadu Vysokého komisaře OSN pro lidská práva⁵² a v Obecném komentáři č. 6 z pera Výboru pro práva dítěte.⁵³

50. Dále je třeba brát zvláštní ohled na skutečnost, že je důležité vyhnout se jakémukoli spojování (otevřenému či skrytému) meritorního posouzení žádosti s ochotou oběti poskytnout důkazy v řízení vedeném proti jejím obchodníkům. Poskytne-li žadatel důkazy ke zjištění obchodníků a jejich stíhání, může tím vyvstat potřeba jeho zvláštní ochrany, kterou je nutno řešit prostřednictvím speciálně vytvořených programů na ochranu svědků. Skutečnost, že osoba souhlasila s poskytnutím takových důkazů, z ní však nutně nečiní uprchlíka, ledaže důsledky, jichž se taková osoba obává pro případ návratu do země původu, dosahují intenzity pronásledování a jsou v příčinné souvislosti s některým z azylově relevantních důvodů. V opačném případě platí, že pokud oběť obchodování odmítá poskytnout důkazy, nemělo by to mít za následek jakýkoli pro ni nepříznivý závěr ve věci azylu.

⁵⁰ Viz Směrnice UNHCR k pronásledování z genderových důvodů, pozn. 4 výše. Doplňující informace lze nalézt v dokumentu Světové zdravotnické organizace, London School of Hygiene and Tropical Medicine, Program Daphne Evropské komise, *Etická a bezpečnostní doporučení WHO pro pohovory se ženami-oběťmi obchodování*, 2003, k dispozici na adrese <http://www.who.int/gender/documents/en/final%20recommendations%2023%20oct.pdf>.

⁵¹ Viz pozn. 19 výše.

⁵² Viz pozn. 13 výše. Pokyn 8 se zabývá zvláštními opatřeními pro podporu a pomoc dětským obětem obchodování s lidmi.

⁵³ Viz pozn. 18, zejména odst. 64-78.